

Posudek disertační práce Mgr. Daniely Sedláčkové: Možnosti rozvoje zdravého sebevědomí žáka v sociálním, kulturním a náboženském kontextu

Disertační práci nazvanou „*Možnosti rozvoje zdravého sebevědomí žáka v sociálním, kulturním a náboženském kontextu*“ prezentuje 202 stran textu, za níž následuje seznam literatury (uvádějící 145 položek), seznam 24 elektronických zdrojů a 6 příloh. Věcný obsah posuzovaného textu je rozdělen na část teoretickou (čítající 5 kapitol) a empirickou část (obsahující 3 kapitoly), po nichž přichází shrnutí, diskuse a závěr. Rozsah textu bohatě překračuje minimální počet stran doporučený pro práce tohoto druhu. Autorkou zvolené organizační členění je obvyklé a po formální stránce k němu nemám připomínek. Vybrané téma je dosti komplikované, ale zajímavé, sloh čtivý.

Nyní blíže k obsahu. V podkapitole 2.3 nazvané „*Utváření sebevědomí – vývojově psychologické hledisko*“ se autorka pokouší zaměřit „*podrobněji na to, co formovalo a formuje pohled člověka na sebe, sebepojetí a sebevědomí*“ (s. 43). Při charakteristice kojeneckého období se opírá především o dnes již obsolentní dílo P. Říčana z roku 1975. Na tomto místě, ale i jinde v textu, postrádám rekapitulaci epigenetické teorie psychosociálního vývoje Erika H. Eriksona. Chybí zde také kritická analýza koncepce bazálního bezpečí britského pediatra Johna Bowlbyho, včetně rekapitulace jeho teorie vazby, rozborů typů emocionálního připoutání z výzkumných zjištění kanadské psycholožky Mary D. Ainsworthové a následovníků. Vzhledem k tématu práce lze předpokládat, že analýza důsledků poruch vazby pro sebepojetí, sebevědomí a sociálního začleňování jedince by zde byla nadmíru užitečná. Takovéto poznatky jsou přitom dostupné nejen v příslušných monografiích (Bowlby, J., 2010; týž, 2012; týž, 2013), ale i v základních učebnicích (viz např. Hill, G., 2004; Hewstone, M., Stroebe, W. (eds.), 2006; Výrost, J., Slaměník, I. (eds.), 2008; Helus, Z., 2011.) V autorčině textu chybí na s. 44 až 46, kde se zabývá „*uvolňováním vázanosti na rodinu*“ a rozvojem vlastní aktivity dítěte, krom výkladu Eriksonova vývojového stádia autonomie versus pochybnosti a studu, též kriticky prezentovaný koncept separace a emancipace dětské lékařky a psychoterapeutky Margaret S. Mahlerové a jejích spolupracovníků (viz Mahlerová, M., Pine, F., Bergemanová, A., 2006; ale i základní učebnice: Fontana, D., 1997; Helus, Z., 2007; týž, 2009.) Postrádám rovněž jakoukoliv zmínku o významu abruptivní separace dítěte raného věku od matky, vysvětlení vzniku separační úzkosti, anaklitické deprese a deprivace, zkoumané a popisované mezi prvními americkým dětským lékařem René Spitzem. Emoční deprivace je sice autorkou práce zmiňována, ale poznatky čerpá ze sekundárních zdrojů, přičemž se spokojuje s prostou popisností rizikového chování, aniž by zvažovala příslušnou epigenetickou psychodynamiku. Uvedené teoretické koncepty a na ně navazující klinická zjištění přitom vysvětlují psychodynamiku

vývojových změn i poruchy sebepojetí, následující v případech, kdy potřeby dětí nebyly rodiči (či jinými vychovateli) náležitě saturovány. Rovněž v této kapitole postrádám zmínku o Piagetově pojetí kognitivního a morálního vývoje dětí, včetně rozboru teorie morálního vývoje jeho následovníka L. Kohlberga. Logicky postrádám i rekapitulaci kritiky Kohlbergovy koncepce ze strany C. Gilliganové. Vzhledem ke zvolenému názvu práce a vytčeným cílům: „*popsat a analyzovat...pedagogicko-psychologické aspekty sebevědomí žáka*“ (cit. s. 8; obdobně s. 201), se jeví jako poněkud nadbytečný text na str. 53 až 55, zaměřující se na etapy dospělosti, stárnutí a stáří. Jestli se však autorka rozhodla zabývat také těmito vývojovými stádii, pak lze v jejím textu postrádat nástin stěžejních myšlenek C. R. Rogerse, C. G. Junga, E. H. Eriksona, V. E. Frankla, kteří se ve svých dílech problematice psychologického zrání, životního zacílení i proměnám sebepojetí lidí v pozdějším věku hlouběji věnovali. Na straně 60 je v souvislosti s poruchami sebepojetí u pubescentů citováno D. Sedláčkovou zastaralé dílo K. Bláhy a M. Šebka z roku 1988. Postrádám aktuálnější informace o problematice mentální anorexie, bulimie, bigarexie či ortorexie. Je patrné, že pro zvládnutí zvolené látky autorce chybí potřebná orientace v současné odborné literatuře. Problematika takovýchto poruch u dospívajících je přitom pedagogicky stále významnější. V daném kontextu by bylo v disertační práci možné využít poznatky získané z děl H. Papežové, I. Růžičkové, F. D. Krcha, J. Kocourkové, J. Poněšického i řady dalších lékařů, psychologů a pedagogů, kteří se příčinami a důsledky nezdravého sebepojetí u dospívajících zabývají. Hodnocení této části textu lze uzavřít konstatováním, že charakteristika psychologického vývoje, kterou Mgr. D. Sedláčková podává, je především deskriptivní, často zjednodušující; užitá argumentace se namnoze jeví jako nepřiliš přesvědčivá.

V kapitole 3 nazvané „*Náboženský kontext*“ jde na s. 97 až 98 především o vymezení různých pohledů na otázku legitimity náboženství, přičemž jsou definice položené prostě vedle sebe, bez vlastního autorského přínosu či snahy o vyjádření jakéhokoliv originálního stanoviska. Podkapitola nesoucí název: „*Judaismus, křesťanství islám – co je spojuje*“ obsahuje některé nepřesné (až zavádějící) formulace. Například „*Víra je monoteistický výraz, který platí pouze pro tři monoteistická náboženství...*“ místo rigoróznějšího „*Víra je termín, pod kterým monoteistické teologie vnímají...*“. Autorka při tomto popisu čerpá především z díla Hanse Künga, který celou složitou problematiku značně zjednodušoval. Zvláště jeho koncept „*velkých příkázání lidskosti*“ – viz bod číslo pět str. 98 – je problematický. Judaismus tento princip sice má, ale až v rabínském (talmudickém) pojetí, tedy nikoliv od začátku, kdy se židovstvo chápalo exkluzivně jako jediný vyvolený národ. A islám tento koncept všelidskosti ve své podstatě nemá vůbec – nejde mu totiž o lidskost, ale o „*podřízení (=islám) se*“ božské vůli či „*porobení se lidské vůle*“ vůli boží. Küngova myšlenka, autorkou dobře parafrázovaná na str. 100 ve druhém odstavci, je proto neproblematičtější

částí této kapitoly. Víra v Boha totiž není u třech monoteistických náboženství stejná. Na straně 101 pak logicky dochází k rozporu v samotném textu disertační práce – jakkoliv totiž druhý odstavec chválí onu domnělou jednotu vnímání Boha, ve třetím odstavci se autorka snaží zcela uměle přisoudit desatero (jakožto vyjádření základního všelidského étosu) také islámu, což je však zmatečné. V koránu rozhodně nejsou „*paralely*“ k desateru, jak autorka pod dojmem Kunga odvážně tvrdí. Pokud v koránu jsou podobné texty, pak se jejich závaznost vztahuje výhradně na souvěrce, nikoliv na lidstvo jako celek. Tak to také bylo pochopitelně i v předrabínském judaismu, ovšem talmud už desatero na celé lidstvo vztahuje, takže judaismus lze považovat za nositele etického univerzalizmu. Tuto myšlenku ohledně judaismu autorka správně uvádí na straně 103 na konci prvního odstavce. Ocenit lze její subkapitulu o sebereflexi a identitě muslimů, která je oproti předchozímu textu poměrně dobře zpracovaná. Za přínosný je možné označit také text o islámské rodině (s. 127 a násl.), kde zaznávají jasné charakteristiky islámského partnerského vztahu a výchovy dětí.

Na straně 133 se D. Sedláčková odvolává na dílo Z. Heluse z roku 2012, ale v seznamu literatury není autorkou žádná Helusova práce ze zmíněného roku uvedena.

Za asi nejzdařilejší část disertační práce lze považovat kapitolu 4.7. věnovanou problematice Peer mediace: tedy text od strany 151 po stranu 160. Ke kapitole 5: *Diagnostické možnosti zjištění sebevědomí žáka*, nemám žádné zásadnější připomínky.

Největší problémy lze shledat v empirické části práce. Na str. 177 se D. Sedláčková odvolává na knihu J. Pelikána z roku 2007. Do seznamu literatury však nemá žádnou Pelikánovu publikaci z roku 2007 zařazenu. Na výše zmíněné straně textu autorka uvádí, že „*byl získán souhlas ředitele školy, učitelů a zprostředkovaně i žáků.*“ Není patrné, jak byl získán potřebný souhlas probandů, neboť v příloze chybí Vzor poučeného souhlasu žáků s účastí ve výzkumném šetření, nebo tištěná předloha písemného souhlasu jejich rodičů (či jiných zákonných zástupců), vzhledem k tomu, že se jednalo o nezletilé. Stále na téže straně dole se uvádí, že „*z proměnných, které do tohoto vztahu vstupují, byly do tohoto výzkumu zahrnuty tyto proměnné: osobnost žáka (...), školní prospěch, typ školy, rodina a vrstevnická skupina.*“ Rodina je pak autorkou v obecné rovině charakterizována v posledním odstavci na s. 178 a prvním odstavci na s. 179. Výsledky nějakého statistického šetření, které by se týkalo složení nukleární rodiny, její velikosti, věku, vzdělání a povolání rodičů, počtu sourozenců, vztahů k nim a dalších významných faktorů, které mohou mít příznivý či negativní vliv na sebepojetí a sebevědomí žáků, však v dalším textu nelze najít. Na straně 180 je uvedeno, že byla k výzkumu vybrána Základní škola v Černošicích. Není vysvětleno, proč byla vybrána právě tato škola, ani zda autorka při jejím výběru pracovala způsobem náhodné volby, jak doporučuje J. Pelikán v publikaci o empirickém výzkumu, na kterou se D. Sedláčková odvolává. Na straně 181

lze nalézt popis výzkumného vzorku, z něhož vyplývá, že ze ZŠ v Černošicích bylo vybráno 30 dívek a 30 chlapců ve věku 14 až 15 let, kteří byli žáky 9. třídy, z církevní ZŠ sv. Voršily bylo vybráno 20 dívek a 17 chlapců, přičemž z Lauderových škol bylo získáno pro výzkum 9 dívek a 2 chlapci, ve stejném věku, ale studující na víceletém gymnáziu. I kdybychom přehlédli nesrovnatelné počty žáků a žákyň uváděné autorkou výzkumu v jednotlivých vzorcích, je nezbytné si připomenout, že gymnázium je výběrovou školou, na kterou jsou žáci přijímáni na základě předepsaného přijímacího řízení. V uvedeném případě je zcela pochybné používat k výzkumu a nerovnému srovnávání kvantitativní výzkumné metody a snažit se vyjadřovat získané výsledky v procentech. (Např. v grafu č. 13 představovalo na Lauderových školách 9% respondentů s vysokým sebevědomím i 9% respondentů se sníženým sebevědomím vždy jen jedno dítě.) Při relativně omezeném počtu žáků Lauderových škol měl být spíše zvolen některý typ kvalitativního výzkumného šetření.

V případě kvantitativně orientovaného šetření mohl být výzkum opakován v několika po sobě jdoucích školních letech, což by zabezpečilo sběr dat od většího počtu respondentů se srovnatelnými charakteristikami. K serióznosti výsledků by přispělo, kdyby vzorek (s pokud možno rovnovážným zastoupením dívek a hochů) byl složen ze souvěkovců paralelních tříd různých škol s obdobným vzdělávacím profilem.

Na straně 182 autorka píše, že provedla předvýzkum. Výsledky předvýzkumu, předlohy prvotních dotazníků, konkrétní záznamy ani výzkumné archy jsem v přílohách nenašel. Nelze najít ani potřebné informace o ověření spolehlivosti a citlivosti autorkou zkonstruovaného dotazníku. To vše snižuje hodnotu daného tvrzení. Není nijak zdůvodněno, proč do analýzy ukazatelů žákova prospěchu byla zařazena právě biologie (a ne třeba fyzika, chemie či některý z výchovných předmětů). D. Sedláčková uvádí na straně 184 jako fakt své mínění, podle nějž: „*ve společnosti převládá přesvědčení, že děti musí mít nejprve výborný prospěch ve škole, aby se později uplatnily v životě a aby dosáhly určitého postavení.*“ Takhle jednoduché to, ale v současné společnosti není. Řadě rodičů (nejen s nižším sociokulturním zařazením) jsou školní výsledky dětí lhostejné. Ba i mnozí vzdělanější lidé dnes více oceňují to, jaké výsledky má jejich potomek ve sportu (oblíbený je fotbal, hokej, tenis) či nakolik vyniká v nějakých uměleckých aktivitách (tanec, zpěv, hudební produkce ap.), než jaké přináší školní známky. Průměrnému čtenáři denního tisku je u nás zřejmé, že profesionální golfisté, tenisté či hokejisté si vydělají více než přednosta chirurgické kliniky nebo vedoucí katedry pedagogiky. U samotných pubescentů je výše ceněn pěkný vzhled, tělesná zdatnost a fyzický výkon, než výsledky v matematice, češtině či biologii. Autorka dotazníku sice otázkou č. 15 zjišťuje, kolik času denně respondent věnuje televizi a počítačovým hrám, ale svůj výzkum už nezaměřuje směrem k tělovýchovným, uměleckým či jiným volnočasovým aktivitám. Přitom s

úspěchy ve sportu (i v řadě uměleckých činností) bývá u dospívajících často spojena spokojenost se sebou samým, pozitivní zpětná vazba od významných druhých a zdravé sebevědomí. Jak se lze dozvědět na straně 182, autorka při konstrukci dotazníku vycházela krom příručky Matějčka a Říčana z roku 1983, také z Traversova *Úvodu do pedagogického výzkumu* z roku 1969. Není zřejmé, proč D. Sedláčková nevyužila jako metodologickou oporu některou z aktuálních publikací P. Gavory (např. *Úvod do pedagogického výzkumu* z roku 2010), případně J. Hendla (*Kvalitativní výzkum*, 2012) nebo M. Chráska (*Metody pedagogického výzkumu*, 2007, dotisk 2010).

Autorkou získané výsledky mají vzhledem k nereprezentativnímu výběru výzkumného vzorku, jeho nevhodnému složení a nerovnoměrnému rodovému rozložení probandů velmi spornou výpovědní hodnotu. Za zcela nepřijatelné pokládám porovnávání výsledků dotazníkového šetření provedeného u 11 žáků Lauderova víceletého gymnázia s výsledky získanými prostřednictvím odpovědí 60 žáků jedné předměstské základní školy, resp. 37 žáků fakultní církevní školy v centru velkoměsta. Již volba lokality, v níž se určitá škola nachází (např. vesnice, krajské město, konkrétní velkoměstská čtvrť), celková vybavenost budovy (vlastní bazén, výtvarné ateliéry, laboratoře, oratoř), specializace školy na rozšířenou výuku některých předmětů (jazyky, informatika, sport ap.), může výsledky silně ovlivnit. K objektivnímu srovnávání odpovědí získaných od uvedených gymnazistů měli být zvoleni stejně staří žáci z víceletého církevního a státního gymnázia.

Z uvedených důvodů nelze disertační práci Mgr. Daniely Sedláčkové doporučit bez důkladného přepracování k obhajobě.

Ve smyslu požadavků oddělení vědy děkanátu FF UK na posudek závěrem konstatuji, že:

- 1) práce s názvem Možnosti rozvoje zdravého sebevědomí žáka v sociálním, kulturním a náboženském kontextu nesplňuje požadavky standardně kladené na disertační práci,
- 2) nedoporučuji práci k obhajobě,
- 3) navrhuji klasifikaci: neprospěla.

V Praze 2. listopadu 2015

doc. PhDr. Richard Jedlička, Ph.D.